

apa- és nagyapaképe a történelem folyamatában való megértését, megélésének lehetőségeit is felvillantja. A diktatúrákban, a közelmúlt agylágyulást előidéző elnyomatásában a költőt az emberi rejtvény érdekli, „megszállókat / üdvözlő beszédeik (amelyek idővel tananyaggá is /válhatnak)” (*Az emberi rejtvény érdekli bennük*).

Az időt ennél is tágabb perspektívákban szemlélő költő figurái néha Hamvas *Karneválját* idézik fel, a monumentális magyar nagyregény több száz éven keresztül más néven, más szerepben, de mégis azonos tulajdonságokkal fel-felbukkanó szereplőivel. Danaidák mossák szennyesüket a patakban, ahol egy felborult csónak utasai közül egy fiú vízbe fullad (*Egy függőhíd*) – és aki átkel mindefölött, a hídon, örül, hogy a fák közé átjutva vizelhet végre. A függőhíd, korábbi kötetének címeként is, jellemző motívum Filip lírájában. Nem bevezet vagy beavat, hanem átkel a többnyire túlvilági, hidegtelelős tájak felett. Nem guru, hanem idegenvezető.

A függőhíd alatt mintegy mellékesen megesett halálózás Brueghel *Ikarusát* is felidézi (a szárnyas mondahős egy szépen megfestett idill egyik sarkában, szinte észrevétlenül vész vízbe), a valós történet mintegy mellékszálón fedezhető fel. Filip költészetének fontos, visszatérő motívuma a festmények, közelebről a műgyűjtés, műpártolás világa (*Egy Galimberti-vászon, Szájjal és lábbal, Egy fiók*). Megint csak kérdéses, hogy a versben vajon véletlenül alkuszik-e a költő éppen a tragikus sorsú, a magyar 20. századot maga és felesége végzete által oly plasztikusan megjelenítő Galimberti Sándor egyik művére.

Mint egy korábbi kritikusa is leírta már, nem könnyű prédák Filip versei. Olyanok, mint a morcos utazó, aki ritkán beszél, pedig sokat tud. Nem idegen, hanem hazatérne, nem vándor, hanem bujdosó:

„Köszönsz. Nem hallja meg. Megint / köszönsz. Kicsit hangosabban. Meghallja, de / nem viszonzza. [...] kapukon zörgetsz, szóba sem / állnak veled, rendőrrel fenyegetnek [...] Aztán innen is / menekül, hátán batyujával, / s mintha pontonhídon szaladna, / iszamos bálnahátakon tapos” (*A horror vakui*). Nyomasztó, mégis izgalmas költői látomás, mondhatnánk. Valaki visszatér a városába, ahol nem akarják megismerni, visszafogadni. A település mellett húzódik meg egy öböl, teli bálnahullákkal. Fölötte kávéház terasza. A hazatér, majd otthonról is távozni kényszerült menekülő kínjában a bálnatesteken kezd el futni az öböl belseje felé, halott cetek hátán. A bálnák is menekülnek, az ő menekülésük rendeltetészerűen vezet a pusztulásba – mint Galimberti Sándor és felesége, a szintén híres festő, Dénes Valéria futása Franciországból. Profanizálás lenne a kontinentst a tenger felől ostromló menekülteket emlegetni, mégis, a civilizációs csapdahelyzet és az egyén egyre determináltabb, beszűkültebb menekülési útvonala ismerősnek tűnik.

Egy haikujában írja: végül mégis hazatér. „Sólymuktól gilisztákhoz / Rozsdás repülőn.” És a vásznakra majd vitorlákat fest. Annyian írnak mostanában csapnivaló haikukat, hogy az ember gyanakodva veszi kezébe, ha ezzel az alcímmel látja el néhány sorosait az alkotó. A kötetben található, *Gyöngykavics* című huszonekét kis műretek üdítő kivételként szolgál. Találkozunk más, a kötöttebb formát próbáló kísérlettel is a szinte kizárólag prózaversekből álló gyűjteményben. Ilyenkor tűnik fel, hogy a többi vers elvileg szabadon éli világát. Mégis, líraiságuk, a témához való kötöttségük, a fegyelmezett szűkszavúság a klasszikus szerzőket idézi.

KEMSEI ISTVÁN

Marsall László: A világba ágazó ember

Széphalom Könyvműhely, 2015

Van valami az intimitást kulcslyukon át megsértő magatartásból, amikor egy-egy nagy formátumú alkotó hátrahagyott műveivel hoz bennünket össze a megmaradottak kíváncsisága. Hiszen amit látnak-olvasunk, annak idején azért nem került ki a

fényre, mert a költő szándékai szerint (még/már) nem tartozik a nyilvánosságra. Oka lehet annak, hogy miért nem. Remekmű ugyanis ritkán kerül elő a fiókok mélyéről. Ha kellőképpen tapintatos lenne az utókor, akkor tudomásul venné, hogy ami éve-

ken-évtizedeken át azokon a helyeken porosodik, a műhelymunka része. Elhagyás, félbehagyás, kudarcos megoldás: mindenképpen mellékterméke a teljes műnek. De az „utókorról” bármi elmondható, csak a *tapintatos* jelző nem aggatható rá. „Titkokat” keres, titok pedig éppen úgy bőven található Marsall László életművében, mint bárki jelentős költőében.

A maga összeállította *Szélketrec* gyűjteményes kötet (2002) záró ciklusában Marsall *Kötetbe fel nem vett versek* cím alatt véglegesített az életműből mindent, ami egyáltalán lezárható és vállalható. A további kimaradtakat, azokkal együtt a mindössze nyolc példányban, a baráti társaság tagjai számára elkészült *Tavaszpont*-antológiában megjelenteket is egyúttal a virtuális papírkosárba negligálva. Velük együtt a *Fehér folyó* című oratóriumszerű hosszúverset is, pedig annak – képletesen szólva – igazán „hálás” lehetett volna, hiszen ez hozta meg számára a befogadás nehézségeivel küzdő irodalmi mélyrétegekben továbbgyűrűző ismertséget. „Marsall, aki a *Fehér folyót* írta” – így emlegették, amikor a neve szóba került. Nemzedéktársai ebből a versből tudtak a legtöbbit Marsallról, holott magát a költeményt nagyon kevesen olvashatták. A korai versek közül ez hasonlít leginkább a Weöres-szimfóniákra. Valószínűleg nem véletlenül.

A hatvanas évek legelején a fiatal irodalom jó része Weöres- (és Pilinszky-) lázban égett. Volt ebben a közvetlen elődököt megillető odafigyelésben, a két, „alig megtűrt” mester és műve melletti kiállításban az eltiport forradalom miatti, némi lázadó gesztus is, a világirodalom-szerte újra felfedezett misztikum, főként a buddhizmus filozófiája, a buddhistaság benső szabadsága elérésének vágya nemkülönben. Persze, az Európán végigsöprő kordivaton kívül.

De mint mindenki más, Marsall is korának szülötte volt. Hogyne kísérletezett volna útkeresés közben a sokáig mellőzött költő azokkal a kortársi szokvány-hangokkal, leütésekkel, általánosítható élménytartomány-feldolgozásokkal, amik nemzedéktársait sikerre vitték? Hirtelen ötlettől vezérelve még attól se riadt vissza, hogy vallomásos hosszúversében elvei, neveltetése ellenére Lenint megidézte: „Vlagyimir Iljics, te hatalmas angyal” (*Elhagyott világok*). A próbálkozások eredménye persze az átlag kortárs-szintelenség, a közepesen érdektelen, gyenge középmezőny színvonalának nem egyszer közhelyes megvalósulása lett (*Őszi sugárzás*, *Elhagyott világok*, *Tudómban egy akácfá öröksége*,

Megismertem a fényt és az agyagot... stb.), ami vers ugyan, költőileg „szép” és folyóiratközlésre, talán korabeli könyvkiadásra is méltatható, ám tartalmában kevés súlyú. A végeredmény szempontjából tekintve: nem az effélék kedvéért olvas az ember Marsallt.

A *világba ágazó ember* kötet versei az utolsó, A „Pókhálófüggvények” *függvényei* címet viselő ciklus elvetélt darabjainak kivételével tehát nem „igazi” Marsall-versek, a bennük leképzett valóságdarabok nem igazán Marsall-élmények kicsapódásai. Ahhoz túlságosan konkrétum nélküliek az egyes témák. Szinte mindegyikükből hiányzik a meglepetést okozó szövegbéli „sziporka”, a Marsall-költészet sajátos, kaleidoszkópszerű csillogása, a jelentésben egymástól nagyon távol eső asszociációs témaváltások ördögi játéka, a valóságbejátszások apró átvillanásainak szinte gyermekies, ám valójában kegyetlenül őszinte különössé lényegülése, groteszk grimasza, az igazmondás kitarukozása.

Nemcsak képletesen, hanem valóságosan is a „selejtben”, a műhely padlójára hullott forgácsok között turkálunk, amikor A *világba ágazó embert* lapozgatjuk. Van ebben is izgalom. Ha más nem, hát anyagismereti. Mint amikor a még összesöprenlen, lefaragott márványdarabokból kívánná valaki összerakni egy elkészült szobor negatívját. Láthatni belőle a költői indulás vargabetűit, vakvágányait, a vakvágányok reménytelenbe futó párhuzamosait. Hogy bármivé válni nem egyszerű. Még zseniális költővé sem.

Meglehet, hogy mindez így van. S hiába világítanak vakítón a *Szélketrec* kötetbe – és ekképpen a vállalva hitelesített életműbe – felvett korai versek leszállópályájának lámpái (*A Híradó mozinál*, *Nyári tekerés*, *Szakács háborúban* stb.), a megnehezített pályakezdés kódében nagyon közel kellett volna hajolni fényeikhez, hogy valóban a maga egyedülvalóságában legyen látható a költő-ösztön kijelölte út.

Lám, ezért voltak az útváltozatok, a szonett korai megkísértései, az olyan verspróza-nekirugaszkodás, mint az 56 részből álló *Karósról a látóhatáron*. Versprózát – igaz, nem sokat – később is ír Marsall, köztük a magyar versprózatermés egyik legnagyobbját, a *Beszámoló a röplabda leütésének pillanatáról* című zen-költeményt. A *Karósról...* azonban a maga próza felé elbillenő megszilárdulásában éppen úgy hamvába holt vállalkozás, mint a többi eddigiek.

Egészen más képet mutat a költőről és versepítkezési módszereiről A „Pókhálófüggvények” *függvényei* címet viselő ciklus. Ez az a helyzet,

amikor valóban tetten érhetjük az alkotót munka közben, bepillantathatunk műhelyébe. Marsall is, miképpen Weöres, sarkig kitárt „műhelyajtó” mellett dolgozott. Mindketten tehették, hiszen amúgy se lett volna képes őket senki büntetlenül utánozni. Marsallt is, Weörest is számtalanszor azon lehetett rajtakapni, hogy beszélgetés címén éppen készülő versét mondja. Arról a módszerről tájékoztatja hallgatóját, aminek segítségével a művet meg fogja formálni, azokat a képi kifejezéseket használja, amik valamilyen formában be fognak épülni az új műbe. Így esett, hogy például a *Pókhálófüggvények* kötet (1998) nyersanyagát előbb ismerhettem, mint hogy magukat az elkészült verseket olvastam volna.

Marsallék sohasem tartottak állatot a Schwarzer Ferenc utcában. A macska mint kilencéltű, mélyen gondolkozó, öntörvényű varázslény a költő negyedik házasságával lép a léttapasztalatba. Pontosabban mondva: Queneau ikonikus regénye hősnőjeként engedi az embert a maga világának határidékére. Ha macskáról esik szó, minden irodalmárnak T. S. Eliot *Macskák könyve* versei jutnak eszébe. Természetes, hogy a Marsall-ihlet is ebben a könyvben talál először kapaszkodót. Az ihlet természetére, folyamatának kezdeteire *A világba ágazó ember* macskavers-„vázlataiból” pontosan következtethetünk.

A macskaverseknek tehát hármassal forrása van. Az egyik – a macska neve – Marsall egyik kedvenc olvasmányából, Queneau *Zazie a metró* című regényéből származik (a Marsall-képzet szerint Queneau központi figurája valóságos macskalény); a költemény megformálásának indító lökete T. S. Eliottól. Ám mivel az Eliot-féle ihlettel és gondolatvilággal az alkot- és fantáziabeli különbségek miatt nem sokat kezdhet: a *Pókhálófüggvények*nek *A macska jegyzője* ciklusa macska-Marsall-világgá metaforizálódik.

A Marsall-költészetnek egyetlen, halálig tartó platói szerelme volt, ez a matematika. Pedig tudta, hogy sohasem „kaphatja meg”: „Nagy matematikus sohasem lesz belőlem, bármennyit tanulok, hiába feszíteném meg az akaratörömet, mert van egy határ, amelyen felül már csak a tehetség érvényesül. Ezek mellett – enyhén szólva – nem érzem magamat eljegyezve a matematikával” – írja szerelmének, későbbi feleségének, Barth Mártának 1954 őszi az akkor katonáskodó költő.

Életének álma volt a nyelvet, a költészetet valamiképpen összeházasítani a matematikával, azaz megkísérteni a lehetetlent. A nyelvnek ugyanis két

„kromoszómája” van: denotátuma (elsődleges jelentése) és konnotátuma (másodlagos, többedik stb. jelentése). A matematikából – és például a zenéből – a „denotátum kromoszóma” hiányzik. Pusztán konnotátumot tartalmazó nyelvi megnyilvánulás pedig nem létezhet. A „modern”, számítógépes technikák ugyan rendszeresen – és kudarcosan – kísérleteznek a denotátum eltüntetésével, de eddig még egyetlen efféle megvalósulásból sem lett költemény...

A Marsall-féle kísérlet mindenesetre izgalmas. *A világba ágazó ember* közli a *Görcsbe kötött szonettek* minden bizonyonnyal első, mindössze hét „mesterszonettig” eljutott (a *Pókhálófüggvények*ben tizennégy *Görcsbe kötött szonettet* hoz le), megoldatlanságba fulladt változatát, amelyben a költő a Fibonacci-féle számtani sor (minden, a sorban következő szám egyenlő az előző két szám összegével) alapján épített fel egy szonettkoszorúszerű versszerkezetet, természetesen és a lehetetlen vállalkozás könnyítéséül: rímtelent, létrehozva így – Marsall saját elnevezésével élve – az aleatorikus (aleatoria: a hangok véletlenszerű egymásutánjára épülő modern zenei szerkesztésmód; aleatorikus: az aleatoria alapján szerkesztett zenemű) szürrealizmust.

Kétségtelen, hogy egy posztumusz mű nyilvánosságra kerülése egyenlő a költő s művét beburkoló intimtáshártya feltörésével. *A világba ágazó ember* ennél a tapintatlannak látszó gesztusnál még tovább lép, egészen a pályaképig hatolva. Az előszót író Marsall László Dávid – a költő kisebbik fia – nagyszerű esszéiben mutatja fel a cseppet sem hibátlan, öntörvényű embert és a gyengéd apát. Első feleségével, Barth Mártával folytatott levelezése az önmagával, kétségeivel, művészi ambícióival küzdő szerelmes férfi acképét látatja.

Weöres Sándor nagy, A4-es – ha jól emlékszem, vonalas – füzetlapokra írta le verstanát a hozzá forduló Marsallnak. Tény, hogy Horváth János *Rendszeres magyar verstan* című munkáját 1951-ben kiadták ugyan, de valószínűleg olyan kis példányszámban, hogy lehetőleg hozzáférhetetlen legyen. Meglehet, hogy a költőpályától távolról induló röplabdás-matematikos sem vehette kézbe. Megjegyzem, mások sem, én se, mindmáig.

Weöres és Marsall levélváltása minden kétség kizáróan igen fontos irodalomtörténeti adalék. Közlésük egyben illusztrációja annak, hogy nem feltétlenül szükséges, hogy az egyes nemzedékek között áthidalhatatlan legyen a szakadék.